

แนวทางการพัฒนายุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

THE DEVELOPMENT OF COMMUNITY JUSTICE OF NONGKO SUB-DISTRICT, KRANUAN DISTRICT, KHONKAEN PROVINCE

อัคคกร ไชยพงษ์*

Akkakorn Chaiyapong*

วชิรวิษณ์ อธิธิธนาศุภวิษณ์**

Vachiravitch Ittithanasuphavitch**

โชติกา พลรักษ์***

Chotiga Polrak***

นิรมล ยินดี****

Niramol Yindee****

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

* Assistant Professor, Bachelor of Laws Program, Faculty of Laws, Suratthani Rajabhat University

* Email: akkakorn1965@windowslive.com

** นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยา การบริหารงานยุติธรรมและสังคม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

** Ph.D Student, Doctor of Philosophy Program in Criminology, Justice Administration and Society, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University

** Email: vachiravitch.koh@gmail.com

*** นักวิชาการยุติธรรมชำนาญการ หัวหน้ากลุ่มพัฒนาและส่งเสริมระบบงานยุติธรรม สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น

*** Justice Officer, Professional Level, Head of Justice Promotion and Development Group, Khon Kaen Justice Provincial Office

*** Email: polrak_cho@hotmail.com

**** อาจารย์ประจำ หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

**** Lecturer, Bachelor of Laws Program, Faculty of Law, Suratthani Rajabhat University

**** Email: jju5940@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนายุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนายุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นต้นแบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพื้นที่อื่นๆ ซึ่งศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก เป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ได้รับรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทรางวัลการพัฒนาบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ระดับดี เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการและสร้างแรงจูงใจ ให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาที่ดีอันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนเป็นไปตามยุทธศาสตร์ของประเทศ และกระทรวงยุติธรรม เพื่อให้เกิดประสิทธิผลเป็นรูปธรรมและเกิดประโยชน์ต่อประชาชน ซึ่งแนวทางการพัฒนางานยุติธรรมชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก มีแนวทางคือ 1. การผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง 2. การนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ 3. การส่งเสริมและสร้างจุดเชื่อมต่อนระหว่างสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรมกับชุมชน 4. ให้มีเครือข่ายยุติธรรมชุมชนและคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนมาจากประชาชนมากกว่าเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและ 5. มีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักที่มีกฎหมายรองรับการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมเพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจที่ดี ส่งเสริมและสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนมากขึ้น

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

Abstract

This study purports to examine possible guidelines towards the development of community justice in Nongko sub-district, Kranuan district, Khon Kaen, of which can be established as a piloting model for other community justice centres. The Nongko centre received the award for Excellence in Participatory Governance in 2016. The award is recognised as a way to support and foster public participation and to generate incentives for those who wish to improve and develop administrative governance, following the goals and national strategic plans set out by the government and the Ministry of Justice (MOJ), and to provide, as well as achieve, greater and more concrete public benefits and interest. The proposed framework and guidelines consist of the following aspects: 1) a push towards stricter law implementation and enforcement; 2) establishing and fostering public participation; 3) supporting and facilitating collaboration between MOJ provincial offices and the local community; 4) setting up community justice networks and assigning a community justice committee, of which its majority comes from local representatives rather than state's authority; and 5) instituting responsible agencies that are legally recognised with a concrete operating framework so as to create positive incentives towards establishing concrete cooperation and relationships between the government and the public at large.

Keywords: Development, Community Justice, Nong Go Sub-District, Kranuan District, KhonKaen Province

บทนำ

การอำนวยความสะดวกยุติธรรมเพื่อให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมและลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) เป็นภารกิจหลักที่สำคัญของรัฐที่จะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันและเป็นธรรม ในปัจจุบันภารกิจดังกล่าวรัฐเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการเพียงฝ่ายเดียวย่อมไม่สามารถบรรลุผลอย่างยั่งยืนเพราะหัวใจสำคัญของความสำเร็จในการที่ “ประชาชน” จะได้รับความยุติธรรมและลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับประชาชน เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความยุติธรรมและความสงบสุขในชุมชนของตนเอง รัฐจึงต้องดำเนินการให้ประชาชนได้มีโอกาสและมีช่องทางที่จะเข้ามามีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเองในลักษณะการร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการและรับผลจากการดำเนินงานร่วมกัน (สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น, 2559)

ปัจจุบันแนวคิดการพัฒนายุติธรรมชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคมเป็นการกระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชนไปสู่ระดับชุมชน โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนและความยุติธรรมในระดับชุมชนภายใต้นโยบายของรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ข้อ 3 เรื่องการลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐซึ่งสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2558-2561 ยุทธศาสตร์ที่ 1 “พัฒนาประสิทธิภาพการบริการประชาชนให้เข้าถึงความยุติธรรม” รวมทั้งการปรับปรุงช่องทางในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนด้วยการขยายศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้ครอบคลุมทุกตำบล ทุกจังหวัด และการส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่มี ความยุ่งยากซับซ้อนและเป็นความผิดที่สามารถยอมความได้ภายในชุมชนของตนเองในรูปแบบเครือข่ายยุติธรรมชุมชนและศูนย์ยุติธรรมชุมชนอันจะเป็นการช่วยลดปัญหา “คดีล้นศาลและผู้ต้องขังล้นคุก” ซึ่งได้ตั้งแต่ก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม โดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนและศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีกรอบภารกิจในการปฏิบัติงาน 5 ด้านคือ (สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น, 2559) 1. การป้องกันและควบคุมอาชญากรรมในชุมชน (Crime Control and Prevention) 2. การรับเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์และรับแจ้งเบาะแสการกระทำผิดกฎหมาย การทุจริตคอร์รัปชัน รวมทั้งปัญหาความเดือดร้อนของเด็ก สตรี คนชราและคนพิการ 3. การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) 4. การเยียวยาหรือเสริมพลังแก่เหยื่ออาชญากรรมและความรู้สึกของชุมชน (Community and Victim Empowerment) และ 5. การรับผู้พ้นโทษหรือผู้ถูกคุมประพฤติกลับสู่ชุมชน (Reintegration) กระทรวงยุติธรรมเห็นความสำคัญในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้กับประชาชน โดยเน้นด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ซึ่งเป็นกระบวนการในการแสวงหาความยุติธรรมที่มีกระบวนการและรูปแบบการปฏิบัติตนนอกเหนือจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก (ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์) เน้นการหันเหคดี (Diversion) ออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจากแนวคิด “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” และ “ยุติธรรมชุมชน” เพื่อใช้ชุมชนเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทของประชาชนเพื่อประโยชน์ต่อผู้กระทำความผิด ผู้เสียหายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ตลอดจนการเฝ้าระวังและป้องกันอาชญากรรมในชุมชน การเยียวยาเหยื่อและผู้เสียหายจากการกระทำความผิดและการฟื้นฟูแก้ไขผู้กระทำความผิดทั้งในระหว่างที่ถูกกักขังหรือจำคุกและเมื่อพ้นโทษกลับสู่ชุมชนแล้ว โดยมุ่งหวังเพื่อลดจำนวนคดีความระหว่างผู้กระทำความผิดกับผู้เสียหายและลดการพึ่งพาองค์กรกระบวนการยุติธรรมภาครัฐมาใช้กับชุมชน กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการจัดทำโครงการนำร่องจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นตามหลักแนวคิดการนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของหุ้นส่วน โดยโครงการเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2550) จากโครงการดังกล่าวได้มีการสานต่อนโยบายอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าการจัดตั้ง “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” นั้นได้มีแนวคิดมาจากนโยบายด้านยุทธศาสตร์ของกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทยและมีความเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถที่จะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในด้านอื่นๆ ของชุมชนได้อีกมากมาย ดังนั้นจึงได้มีการจัดโครงการขับเคลื่อนการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นในประเทศไทยเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงความเป็น

ธรรมที่เท่าเทียมกันและให้บรรลุเป้าหมายของนโยบายและยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน โดยมอบหมายให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ขับเคลื่อนภารกิจสนับสนุนแนวคิดการหันเหคดีออกจากศาล การลดปัญหาคนล้นคุก ลดปัญหาอาชญากรรม ลดภาระค่าใช้จ่ายและเวลาของประชาชนได้รับความเดือดร้อน โดยให้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา นโยบายกระจายความยุติธรรมไปสู่ระดับชุมชน/หมู่บ้าน/ตำบล ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย เสมอภาคและประหยัดปัจจุบันสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรมได้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนครบถ้วนทุกตำบลแล้วทั่วประเทศ ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2557-2559 จำนวนทั้งสิ้น 7,751 ศูนย์

นอกจากนั้นนโยบายการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรมทำให้เกิดการบูรณาการงานจากทุกภาคส่วนของรัฐและประชาชนมากขึ้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการอำนวยความสะดวกเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยการใช้กลยุทธ์การจัดตั้ง “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” ซึ่งนับว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการบริหารราชการตามแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ที่ให้ความสำคัญในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ โดยส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจร่วมดำเนินการ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมินผลซึ่งนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ

จากแนวทางการดำเนินงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์ที่กระทรวงยุติธรรมเร่งรัดผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า หน่วยงานของรัฐได้เล็งเห็นความสำคัญในการนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ตลอดจนการดำเนินงานที่เป็นการขับเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนเป็นการผลักดันให้มีศูนย์ยุติธรรมชุมชนในเชิงปริมาณเท่านั้น แต่หากมองในภาพรวมยังไม่เห็นรูปแบบและแนวทางการทำงานที่เป็นรูปธรรมและมีศักยภาพในการทำงานแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างแท้จริง โดยรูปแบบและแนวทางการทำงานโครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่จัดตั้งขึ้น ในแต่ละจังหวัดจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทและความต้องการของชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวทางการบริหารจัดการของผู้บริหารระดับจังหวัดหรือสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะเห็นได้ว่า รูปแบบในการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนยังไม่มีชัดเจนเป็นรูปธรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริงและเกิดประสิทธิภาพในการทำงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรมแต่อย่างใด

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม โดยสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่องที่ได้รับรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทรางวัลการพัฒนาบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมระดับดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2559) นับว่าเป็นรางวัลที่สร้างความภาคภูมิใจในการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้แก่กระทรวงยุติธรรมและเป็นประโยชน์สำหรับศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการและสร้างแรงจูงใจให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาที่ดี (Best Practice) อันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนตามยุทธศาสตร์ของประเทศและกระทรวงยุติธรรมเกิดประสิทธิผลเป็นรูปธรรมและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้นคณะผู้ศึกษาจึงต้องศึกษาแนวทางการพัฒนายุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นต้นแบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ส่วนที่สำคัญที่ทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโกได้รับรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทรางวัลการพัฒนาบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมระดับดี โดยส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการจึงเป็นที่มาของการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับทฤษฎีการมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วย ความหมายของการมีส่วนร่วม รูปแบบของการมีส่วนร่วม ลักษณะของการมีส่วนร่วม และขั้นตอนของการมีส่วนร่วม เพื่อนำมาใช้ในการอธิบายในการศึกษาครั้งนี้กล่าวคือ

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

ยูว์ฌเนอร์ วูฌิเมซี (2526) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องราวต่างๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่กับผู้อื่นอย่างเป็นสุขได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชนขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะที่ถูกต้อง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) ให้ความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาชิก มูลนิธิและองค์การ อาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

2. รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ประภาพร ศรีสถิตย์ธรรม (2543) กล่าวว่า Bemstein (1976) ได้สำรวจรูปแบบของการมีส่วนร่วมจากทั่วโลกมี 6 ขั้นตอนคือ 1. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2. การทราบถึงผลการดำเนินการ 3. การมีส่วนร่วมรับผิดชอบในข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการ 4. เพื่อใช้ในการตัดสินใจ 5. มีการรับรองสิทธิส่วนบุคคลและ 6. มีอิสระในการโต้แย้งและมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย

สุทิน บุญญาธิการ, ดวงพร บุญครบและรักกิก ศรีสรินทร์ (2540) กล่าวถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ เป็นการรับรู้ข่าวสาร การปรึกษาหารือ การประชุมรับฟังความคิดเห็น (การประชุมในระดับชุมชน การประชุมรับฟังความคิดเห็นในทางวิชาการและการประชุมประชาพิจารณ์) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการใช้กลไกทางกฎหมาย

จากแนวคิดเรื่องรูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้นแสดงให้เห็นว่า ประชาชนในสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานราชการหรืองานยุติธรรมชุมชนได้ตามรูปแบบของการมีส่วนร่วมคือ การตัดสินใจ การติดตามผลการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบ เป็นต้น จึงทำให้การบริหารงานดังกล่าวประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

3. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนตลอดทั้งกระบวนการพัฒนา เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางและการดำเนินการวางแผนแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมของการพัฒนาและการมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานและกิจกรรมการพัฒนา โดยที่กิจกรรมการพัฒนานั้นๆ มีผลกระทบต่อตัวประชาชน

ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมดังกล่าวในแต่ละชุมชนนั้นจะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของแต่ละชุมชนที่เข้ามามีบทบาทในการบริหารงานราชการหรืองานด้านยุติธรรมชุมชน เพื่อให้งานดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

4. ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี 4 ขั้นตอนคือ 1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม 3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและ 4. ปฏิบัติงานและการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะทำให้ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมสามารถทำงานได้อย่างเป็นขั้นตอนตามระบบและเข้าใจถึงกระบวนการทำงานได้มากขึ้น ซึ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้นนอกจากจะทำให้การทำงานเป็นระบบแล้วจะทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

แนวคิดกระบวนการยุติธรรมทางเลือก

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ (2550, น. 30) กล่าวว่า กระบวนการยุติธรรมทางเลือกมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นมาตรการเบี่ยงเบนการคดี (Diversion) ออกจากกระบวนการยุติธรรมไม่ว่าจะเป็นมาตรการที่นำมาใช้ในขั้นตอนใดของกระบวนการยุติธรรมก็ตาม เช่น การไกล่เกลี่ยคดีในชั้นตำรวจ การชะลอการฟ้องในชั้นอัยการ การคุมประพฤติการทำงานบริการสังคมในชั้นศาลและการพักการลงโทษในชั้นราชทัณฑ์และแม้ว่าจะถูกนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ ด้วย

สำนักงานกิจการยุติธรรม (2551, น. 7-12) กล่าวถึง รูปแบบการดำเนินงานยุติธรรมทางเลือกออกเป็น 2 ขั้นตอน โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ขั้นตอนกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี ในขั้นตอนกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี การดำเนินยุติธรรมทางเลือกจะมีรูปแบบการดำเนินงาน 2 รูปแบบ ได้แก่ เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาทในชุมชนและการดำเนินงานกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามภารกิจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในแต่ละหน่วยงาน โดยมีหน่วยงานที่ดำเนินงานสำคัญๆ ดังนี้ กรมการปกครอง สำนักงานศาลยุติธรรม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงานอัยการสูงสุด สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กรมคุมประพฤติ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และสภาพนายความ

2. ขั้นตอนกระบวนการระหว่างการพิจารณาคดีกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ในขั้นตอนกระบวนการระหว่างการพิจารณาคดีเป็นการดำเนินงานของศาลยุติธรรมในด้านการนำระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ควบคู่กับการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล โดยมีหน่วยงานที่ดำเนินงาน ได้แก่ สำนักงานศาลยุติธรรม กรมคุมประพฤติ กรมราชทัณฑ์ และกรมบังคับคดี

แนวคิดยุติธรรมชุมชน

แนวคิดเรื่องยุติธรรมชุมชนเป็นแนวความคิดที่ใหม่สำหรับประเทศไทย ซึ่งคุ้นเคยกับระบบการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนโดยรัฐอย่างเดียวนานกว่า 100 ปี นับตั้งแต่ได้มีการเปลี่ยนระบบกฎหมายจากระบบกฎหมายพระธรรมศาสตร์ซึ่งใช้มาแต่เดิมตั้งแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยาหรือที่เรียกกันจนติดปากว่า กฎหมายตราสามดวง ในยุคต้นรัตนโกสินทร์มาเป็นระบบกฎหมายแบบยุโรปที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แสดงความคิดเห็นหนึ่งที่ติดมากับระบบกฎหมายด้วยคือ ความคิดที่ว่ากฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายอาญาเป็นเรื่องของการใช้อำนาจต่อประชาชนและเป็นเรื่องที่รัฐที่ป็นผู้อำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนฝ่ายเดียว ประชาชนเป็นเพียงผู้มาร้องขอรับหรือได้รับผลจากกระบวนการยุติธรรมที่รัฐเป็นผู้จัดการและจัดให้เท่านั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใดทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและเชื่อแนวความคิดดังกล่าว (วันชัย รุจนวงศ์, 2550)

ความคิดในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเคียดแค้นทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายประชาชนคือ ฝ่ายรัฐรู้สึกตัวเองเป็นเจ้าของและผูกขาดความยุติธรรมไว้และทำหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรมโดยไม่ได้คาดหวังความร่วมมือแบบมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนมากขึ้น ส่วนประชาชนหรือชุมชนก็รู้สึกว่าตนเองไม่มีหน้าที่ในเรื่องนี้และปล่อยให้เป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ที่จะต้องมาดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องและประชาชนมีหน้า

ที่เพียงคอยรับบริการบริการจากรัฐ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เมื่อเกิดการกระทำความผิดทางอาญาขึ้น เป็นเรื่องทั้งที่รัฐและประชาชนได้รับความเสียหายความเดือดร้อนและผลกระทบจึงต้องมีการดำเนินคดีหรือ ดำเนินการอื่นตามความจำเป็นเพื่อให้แน่ใจว่าเป็นการป้องปรามและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการกระทำความผิด แต่ทำไมรัฐจึงยึดถือว่ารัฐเป็นเจ้าของความยุติธรรมเพียงฝ่ายเดียวจึงเป็นเรื่องที่ควรใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งว่า เมื่อเกิดการกระทำความผิดอาญาขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชนใครเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนที่แท้จริงและ ได้รับผลกระทบโดยตรงมากกว่ากัน เราอาจจะพิจารณาจากตัวอย่างการละเมิดกฎหมายทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งความผิดที่เรียกว่าเป็นความผิดของตัวเอง (Mala in se) อีกประเด็นที่สำคัญคือ เมื่อรัฐเข้ารับเอาว่า เป็นเจ้าของความยุติธรรมอย่างเต็มที่แล้ว ในขณะที่ประชาชนและชุมชนก็รับเอาความคิดเดียวกันว่ารัฐเป็นเจ้าของเสียแล้ว ประชาชนจึงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องคดีอาญาแต่ทิ้งให้เป็นภาระของรัฐในการจัดการกับ อาชญากรรมเพียงฝ่ายเดียว ปัญหาจึงเกิดเนื่องจากประเทศไทยไม่ใช่ประเทศที่ร่ำรวย แต่มีพื้นที่กว้างขวาง มีประชากรจำนวนมาก การที่จะดูแลทุกพื้นที่ให้ทั่วถึงอย่างจริงจัง จัดการทุกปัญหาได้อย่างมีคุณภาพจึงต้องใช้เจ้าหน้าที่พร้อมทรัพยากรประกอบอีกเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านงบประมาณทำให้รัฐ ไม่สามารถเพิ่มเจ้าหน้าที่และค่าใช้จ่ายในระบบการยุติธรรมได้มากเกิดสัดส่วนที่เหมาะสมทำให้การรักษาความสงบกับการดูแลด้านกระบวนการยุติธรรมมีปัญหา มักจะมีลักษณะเป็นการแก้ปัญหาที่ ปลายเหตุด้วยการปล่อยให้เกิดการกระทำความผิดหรือเกิดความขัดแย้งขึ้นเสียก่อนจึงจะมาถึงกระบวนการ ยุติธรรมเพื่อแก้ไข ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าแต่ได้ผลน้อยกว่าการป้องกันอาชญากรรม เมื่อได้พิจารณา ประเด็นดังกล่าวแล้วทำให้เกิดความกังขาว่า เหตุใดรัฐจึงยังคงผูกขาดการเป็นเจ้าของความยุติธรรม มาเป็นเวลานานจนปัจจุบัน โดยไม่ได้ให้ประชาชนและชุมชนที่ได้รับความเดือดร้อนโดยตรงร่วมเป็น เจ้าของ ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมกับรัฐอย่างจริงจังในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและจัดการปัญหา ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง โดยมีรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนเสริมพลังให้ความรู้ด้านกฎหมาย เป็นผู้ให้ คำปรึกษา รวมทั้งเชื่อต่อให้ชุมชนดูแลกันเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐจะเข้าไปจัดการดูแลมากขึ้น หากเป็น เรื่องร้ายแรงหรือเป็นข้อขัดแย้งที่เกิดกว่าความสามารถของชุมชนที่จะแก้ปัญหาได้เอง กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2550) อธิบายถึงบทบาทในการดำเนินงานของยุติธรรมชุมชนเป็นการเสริมพลัง (Empowerment) การป้องกัน และสร้างภูมิคุ้มกันจากปัญหาอาชญากรรม (Crime Prevention and Social Immunization) การเยียวยา (Restoration) และการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Resolution) กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ (2550, น. 4) กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของยุติธรรมชุมชนไว้ดังนี้

1. เป็นกลไกที่ดำเนินการในระดับชุมชน
2. เป็นกลไกที่ใช้การร่วมมือจากชุมชนในรูปแบบหุ้นส่วน
3. เป็นมาตรการประการหนึ่งที่สามารถใช้ผสมผสานได้กับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา กระบวนการหลักหรือตามระเบียบแบบแผน
4. เป็นการเปิดพื้นที่ช่องว่าง โอกาส ในการที่ประชาชน ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความยุติธรรมในชุมชน รวมถึงการสร้างสงบเรียบร้อยในชุมชน
5. เป็นการสร้างพลังให้กับภาคประชาชนในการลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องความเป็นยุติธรรม
6. เป็นการทำงานในเชิงรุกเพื่อการป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ
7. เป็นความยืดหยุ่นในการสร้างรูปแบบที่หลากหลายในการสร้างความเป็นธรรมและความยุติธรรมโดยไม่ยึดติดกับกฎระเบียบของรัฐ

ความแตกต่างระหว่างยุติธรรมชุมชนกับกระบวนการยุติธรรมที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ตารางที่ 1 ความแตกต่างระหว่างยุติธรรมชุมชนกับกระบวนการยุติธรรม

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา	ยุติธรรมชุมชน
1. เป็นการควบคุมอาชญากรรมมักดำเนินการภายหลังที่มีอาชญากรรมเกิดขึ้น	1. เป็นการแก้ปัญหาที่สาเหตุ เน้นการป้องกันอาชญากรรม
2. อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ละเมิดกฎหมายโดยรัฐเป็นผู้เสียหาย	2. อาชญากรรมเป็นปัญหาที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนในระดับท้องถิ่น โดยคนในชุมชนเป็นผู้เสียหาย
3. วิธีการที่ใช้เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นคือการใช้ระบบปฏิบัติการระหว่างผู้กระทำผิดและผู้เสียหายหรือรัฐ	3. วิธีการที่ใช้เมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นคือ ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาเพื่อหาสาเหตุของปัญหาและแก้ไขที่สาเหตุ
4. เป้าหมายหลักของกระบวนการยุติธรรมคือการลงโทษผู้กระทำผิดให้เหมาะสมกับความผิดหรือการแก้ไขผู้กระทำผิดไม่ให้กระทำผิดซ้ำ	4. เป้าหมายหลักของยุติธรรมชุมชนคือ ชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยและสงบสุข
5. รูปแบบการดำเนินการเป็นแบบระบบราชการ	5. รูปแบบการดำเนินการ เป็นแบบกระจายอำนาจโดยบูรณาการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน โดยยึดหยุ่นตามสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละพื้นที่
6. บทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้น โดยการบังคับใช้กฎหมายและอำนวยความสะดวกยุติธรรม	6. บทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเป็นหน่วยงานสนับสนุนให้ชุมชนสามารถอำนวยความสะดวกยุติธรรมและแก้ไขปัญหาในชุมชนด้วยชุมชนเอง โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน
7. บทบาทของชุมชนเป็นเพียงผู้รับบริการจากรัฐ	7. บทบาทของชุมชนเป็นหุ้นส่วนที่มีส่วนร่วมในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมอย่างเป็นเจ้าของ

จากตารางที่ 1 แสดงถึงความแตกต่างระหว่างยุติธรรมชุมชนกับกระบวนการยุติธรรมที่ใช้อยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย ซึ่งกระบวนการยุติธรรมหรือกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักนั้นจะทำได้ต่อเมื่อมีการเกิดอาชญากรรมขึ้น ซึ่งอาชญากรรมดังกล่าวส่งผลให้รัฐหรือผู้เกี่ยวข้องนั้นเป็นผู้เสียหายและมีวิธีการดำเนินงานตามระบบกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเน้นไปที่การลงโทษผู้กระทำผิดให้เหมาะสมหรือมีการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดไม่ให้กระทำผิดซ้ำอีก เป็นต้น ซึ่งแต่ละหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานอัยการ ศาล เจ้าหน้าที่คุมประพฤติ เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ จะมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามกระบวนการ แต่ยุติธรรมนั้นเป็นการเกิดอาชญากรรมที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้เสียหาย พยายามที่จะไม่นำเหตุการณ์ดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก แต่จะมีการดำเนินการโดยบูรณาการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน ยึดหยุ่นตามสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละพื้นที่เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและแก้ไขปัญหาในชุมชนด้วยตัวของชุมชนเองโดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน สิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยคือ การไกล่เกลี่ยเพื่อหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาร่วมกัน

ประโยชน์ยุทธธรรมชุมชน

การนำหลักยุทธธรรมชุมชนมาเสริมกระบวนการยุทธธรรมกระแสหลักจะก่อให้เกิดประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมหลายประการ เช่น การนำเอาศักยภาพของชุมชนซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับปัญหาความขัดแย้งหรือการกระทำผิดมากที่สุดได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงความยุติธรรมได้มากขึ้นกว่าเดิมเป็นการสร้างสำนึกของความเป็นชุมชนเป็นการรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่และสามารถเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการยุทธธรรมกระแสหลักได้เป็นอย่างดี

แนวนโยบายการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนยุทธธรรมชุมชน

กระทรวงยุติธรรมได้กำหนดแนวนโยบายการขับเคลื่อนโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนหรืออาสาสมัครหรือเครือข่ายภาคประชาชน กระทรวงยุติธรรมรวมถึงส่วนราชการในสังกัดกระทรวงยุติธรรม เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล ซึ่งกลุ่มผู้มีส่วนร่วมที่มีความสำคัญในลำดับต้นๆ คือกลุ่มประชาชน เนื่องจากในกระบวนการดำเนินงานภารกิจของศูนย์ฯ หากขาดความร่วมมือจากประชาชนแล้วงานต่างๆ คงยากที่จะสำเร็จอย่างแท้จริง ทั้งนี้โดยมีแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กระทรวงยุติธรรมดำเนินการอยู่ในปัจจุบันดังนี้

1. การเปิดช่องทางการให้ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นและข้อร้องเรียน ร้องทุกข์ต่างๆ หลายช่องทางทั้งการเดินมาติดต่อด้วยตนเอง การส่งจดหมาย การแจ้งทางโทรศัพท์หรือโทรสารและผ่านระบบเว็บไซต์ของกระทรวงยุติธรรมหรือส่วนราชการในสังกัด ขึ้นอยู่กับความสะดวกของประชาชนและเมื่อกระทรวงยุติธรรมได้รับและจะได้นำมาวิเคราะห์และดำเนินการแก้ไขปัญหาความทุกข์ร้อนต่างๆ ของประชาชนตามความเหมาะสมต่อไป ทั้งนี้โดยการดำเนินการโดยตรงจากกระทรวงยุติธรรมและการส่งให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องนำไปดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ แต่กระทรวงยุติธรรมโดยศูนย์บริการร่วมกระทรวงยุติธรรมจะมีหน้าที่ในการติดตามความคืบหน้าของการดำเนินงานของส่วนราชการนั้นและแจ้งให้ประชาชนทราบเป็นระยะๆ เช่น ทุกๆ 15 วัน เป็นต้น

2. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายอาสาสมัครในหน่วยงานต่างๆ ของกระทรวงยุติธรรมและของส่วนราชการสังกัดกระทรวงยุติธรรม เช่น กรมคุมประพฤติ “อาสาสมัครคุมประพฤติ” กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ “อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ” กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วม 2 รูปแบบคือ กำหนดให้มี “กรรมการส่งเสริมเด็กและเยาวชน” และ “การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน” กรมราชทัณฑ์มี “สภาปรึกษากามราชทัณฑ์ประจำจังหวัด” เป็นต้น

รูปแบบการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น มีการดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับภาคประชาชน โดยกระทรวงยุติธรรมเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนการดำเนินงานยุทธธรรมชุมชน ภายใต้ต้นนโยบายและยุทธศาสตร์ “การลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม” พบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่องานยุทธธรรมชุมชนและปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอันจะส่งผลให้การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมเกิดผลที่เป็นรูปธรรมและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนได้อย่างแท้จริงมีการดำเนินการดังนี้

- 1.1 ปัจจุบันกระทรวงยุติธรรม โดยสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ได้มีการดำเนินงานตามกรอบภารกิจของกระทรวงในระดับพื้นที่จังหวัด ซึ่งจากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ ของประชาชนในการเข้าถึงความยุติธรรม มีชาวบ้านบางกลุ่มบางคนที่ถูกเอาผิดเอาเปรียบด้วยความไม่รู้กฎหมายไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ด้วยความที่ตนเองยากจนและความไม่รู้ช่องทางการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมจนทำให้ตนเองเสียสิทธิจากการช่วยเหลือจากรัฐ เป็นต้น จากสภาพปัญหาการนำรูปแบบ การมี

ส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิบัติงานให้เกิดผลสำเร็จในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนมากขึ้น ได้มีการขับเคลื่อนการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ส่วน โดยการสนับสนุนและความร่วมมือจากหน่วยงานรัฐอื่นๆ โดยมีกลไกหรือเครื่องมือที่เรียกว่า “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” เป็นตัวขับเคลื่อนการนำบริการงานยุติธรรมสู่ชุมชนในระดับจังหวัดและระดับชุมชน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยมีแนวทางการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมตามลำดับ ดังนี้

1.1.1 สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรม ปรับปรุงช่องทางการเข้าถึงความเป็นธรรมง่าย สะดวก รวดเร็ว ขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อบรรลุน้ำตกข้อตกลง (Memorandum of Understanding: MOU) ระหว่างหน่วยงานรัฐและเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของหน่วยงาน

1.1.2 สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ประชาสัมพันธ์ บทบาทภารกิจและชี้แจงให้เห็นความสำคัญทั้งท้องถิ่นและประชาชน รับสมัครอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน เปิดโอกาสผ่านเวทีแลกเปลี่ยน เช่น เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้นำชุมชนที่สนใจจะจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนและมีการคัดเลือกคณะกรรมการในการบริหารพัฒนาศักยภาพและความสามารถด้านกฎหมาย สร้างความเชื่อมั่นและสร้างแรงจูงใจ

1.1.3 คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน/เครือข่ายยุติธรรมชุมชน เกิดการรับรู้ มีจิตสำนึกและสร้างศูนย์เรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา เป็นศูนย์เรียนรู้ถ่ายทอด บอกต่อ แจกสิทธิ เชื่อมมั่น ไว้วางใจ ฟังพาได้

โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงมาจากการส่งเสริม สนับสนุนและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารราชการภาครัฐมากกว่าให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน โดยกลไกที่จะทำให้ตอบสนองการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่อการดำเนินงานยุติธรรมคือ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” ที่มีส่วนร่วมในการจัดการงานยุติธรรมในระดับชุมชน และเข้ามาร่วมทำงานกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ภายใต้บทบาทภารกิจ 5 ด้าน โดยอาศัยรูปแบบการดำเนินงาน 3 ส่วนที่จะสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้การร่วมมือของประชาชน

- บทบาทที่ 1 การป้องกันและเฝ้าระวังซึ่งเป็นบทบาทก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม
- บทบาทที่ 2 การทำงานที่อยู่ในระหว่างกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ เช่น อยู่ระหว่างฟ้องร้องคดีหรือระหว่างการพิจารณาของอัยการ หรือศาล
- บทบาทที่ 3 การมีส่วนร่วมหลังที่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักหรือหลังจากที่พ้นโทษกลับมาอยู่ร่วมกับสังคมและสังคมยอมรับ

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาทั้งด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม ได้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการซึ่งเป็นแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยส่งเสริมเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการประกอบด้วย 5 ระดับดังนี้

ระดับที่ 1 การให้ข้อมูลข่าวสาร (To Inform) เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยงาน

ระดับที่ 2 การปรึกษาหารือ (To Consult) เป็นการเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง และแสดงความคิดเห็น รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการปฏิบัติงานของหน่วยงานอย่างอิสระและเป็นระบบ

ระดับที่ 3 การเข้ามาสืบบทบาท (To Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างสำนักงานยุติธรรมจังหวัดกับประชาชนอย่างจริงจัง

ระดับที่ 4 ความร่วมมือ (To Collaborate) เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูงมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่เป็นส่วนร่วมกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่ระบุปัญหา พัฒนาการเลือกและแนวทางแก้ไข รวมทั้งการเป็นภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ

ระดับที่ 5 การเสริมอำนาจ (To Empower) เป็นระดับที่บทบาทของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูงสุดเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการเป็นผู้ตัดสินใจ โดยหน่วยงานจะต้องดำเนินการตามการตัดสินใจของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูงสุดนี้ เน้นให้ประชาชนมีบทบาทในการบริหารจัดการโดยเป็นผู้ดำเนินการกิจและภาครัฐมีหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้ได้แก่ การกิจด้านการไกลเกลี่ยระงับข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมสามารถดำเนินการเองด้วยตนเองหรือการรับรายงานตัวของผู้ถูกฟ้องโทษหรือผู้ถูกคุมประพฤติ เครือข่ายยุติธรรมชุมชนสามารถดำเนินการเองได้ในพื้นที่เป็นต้น

2. แนวทางการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น แนวทางการดำเนินงานที่เรียกว่า 4ช และกิจกรรมต่างๆ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานระดับจังหวัดคือ

2.1 ชี้ช่องประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ ชี้ให้เห็นความสำคัญและแนวทางการเข้าถึงความเป็นธรรม รับสมัครอาสาสมัครยุติธรรม สืบหาความพร้อมการมีส่วนร่วม หน่วยงานรัฐ ประชาชนและจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน คัดเลือกคณะกรรมการบริหาร

2.2 ช่วยเหลือ รับฟังปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามบริบทของชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา พัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครยุติธรรม/คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนคู่มือการทำงานและดูแลเป็นที่เลี้ยง

2.3 เชื่อมั่น เปิดโอกาสแสดงศักยภาพ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยคณะทำงาน เสริมสร้างยุติธรรมชุมชนต้นแบบ ส่งเสริมการพึ่งพาตัวเองในชุมชน เช่น การไกลเกลี่ยระงับข้อพิพาท การแก้ไขปัญหาประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2.4 เชิดชู ประเมินติดตามผลการดำเนินอย่างต่อเนื่อง ยกย่องผ่านหน่วยงานรัฐ เอกชนและชุมชน หมู่บ้านและมอบใบประกาศและรางวัลความร่วมมือ

3. คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นด้วยความสมัครใจและมีจิตอาสาของผู้นำชุมชน/ประชาชนในพื้นที่ โดยมีแนวคิดที่ต้องการชุมชนของตนเองมีความสงบสุข มีคณะกรรมการและมีระเบียบกติกาเบื้องต้น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เลือกจากคนที่มีความรู้ ความสามารถและสนใจในกระบวนการยุติธรรมและมีจิตอาสาในการให้บริการประชาชนในพื้นที่ อยากร่วมในการบริหารจัดการ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเป็นตัวแทนของรัฐเข้ามาทำหน้าที่ซึ่งจะเชื่อมต่อกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและสามารถแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยในชุมชนได้อย่างครบวงจร ตั้งแต่การป้องกันหรือการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ การดูแลผู้เสียหายและผู้กระทำผิด ตลอดจนการมีส่วนร่วมกับกระบวนการยุติธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

4. การปฏิบัติตามภารกิจของกระทรวงยุติธรรมชุมชนทั้ง 5 ด้าน

จากภารกิจ 5 ด้านของศูนย์ยุติธรรมชุมชน สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม โดยสำนักงานยุติธรรมจังหวัดมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับ (Regulator) ในการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้เป็นไปตามกรอบนโยบายและส่งเสริมสนับสนุน (Facilitator) เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือจากภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคประชาชนในการบริหารจัดการงานยุติธรรมให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชน ภาคเอกชน หน่วยงานของรัฐมีส่วนร่วมในการยุติปัญหาข้อพิพาทและสร้างความสมานฉันท์ให้กับชุมชนในพื้นที่ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน/ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม (Partnership) ในคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมงานยุติธรรมทางเลือกและร่วมแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องต่างๆ ในระดับพื้นที่และเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การค้นหาแนวทางแก้ไขความขัดแย้ง รวมทั้งมีบทบาทในการจัดแผนป้องกันอาชญากรรมในชุมชน การเยียวยาเสริมพลังเหยื่อผู้เสียหาย การคืนคนดีสู่สังคม ร่วมจัดทำกรสนับสนุนการปฏิบัติงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนและร่วมในกระบวนการการปฏิบัติงาน โดยเริ่มจาก

1. การถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานยุติธรรมให้กับประชาชนในชุมชน
 2. การเฝ้าระวัง/ป้องกันการเกิดอาชญากรรมหรือแจ้งเบาะแส
 3. การให้คำปรึกษาเบื้องต้น รับเรื่องส่งต่อ
 4. การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในระดับชุมชน
 5. การแจ้งสิทธิต่างๆ ที่ประชาชนจะได้รับในระดับชุมชนและส่งต่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ เช่น การขอรับการสนับสนุนเงินกองทุนยุติธรรม การขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายหรือค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา เป็นต้น
 6. การสอดส่อง ดูแล เฝ้าระวัง ผู้พันโทหรือถูกคุมประพฤติ ไม่กลับมาก่อทำผิดซ้ำอีกและเปิดโอกาสให้ผู้พันโทหรือถูกคุมประพฤติกลับเข้าสู่สังคม ประพฤติตนเป็นคนดีต่อไป
- การปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นการดำเนินงานโดยการบูรณาการร่วมมือระหว่างกระทรวงยุติธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ผู้นำชุมชนในพื้นที่ ตลอดจนประชาชนผู้สนใจที่มีจิตอาสาเข้ามาปฏิบัติงานในรูปแบบของคณะกรรมการ ทั้งนี้การอำนวยความสะดวกยุติธรรมด้วยกลไก “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” จะเกิดผลและบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างยั่งยืน ต้องเป็นความสมัครใจที่มีจิตอาสาและเสียสละของประชาชน/ผู้นำชุมชนในพื้นที่ซึ่งได้เล็งเห็นความสำคัญองงานยุติธรรมชุมชนที่ต้องการให้ชุมชนของตนเองสงบสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่มีใครรักและห่วงใยชุมชนของตนมากกว่าคนในชุมชนด้วยกันเอง” ท้ายที่สุดแล้วประชาชนในชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถที่จะดูแลตัวเองได้ด้วยตนเอง ชุมชนเกิดความสงบสุขอย่างยั่งยืนและหน่วยงานรัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้ที่เลี้ยง คอยให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาและสนับสนุนอย่างใกล้ชิด

แนวทางการพัฒนางานยุติธรรมชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

แนวทางการพัฒนางานยุติธรรมชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์จะต้องมีการดำเนินการดังนี้

1. ต้องมีการผลักดันให้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน พ.ศ. ... และพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทระดับชุมชน พ.ศ. ... หรือกฎ ระเบียบ ข้อบังคับอื่นที่เกี่ยวข้อง
2. การนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนมากยิ่งขึ้น
3. การส่งเสริมและสร้างจุดเชื่อมต่อระหว่างสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐที่ให้การสนับสนุนหรือเป็นที่เลี้ยงกับประชาชนในหมู่บ้านชุมชนที่เป็นสถานที่ต้นเหตุหรือที่เกิดปัญหาจริงๆ โดยให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชน/คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควบมาจากประชาชนมากกว่าเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ
4. ต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักที่มีกฎหมายรองรับการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมเพื่อสนับสนุนและเป็นที่เลี้ยงให้แก่การดำเนินงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้อย่างแท้จริงและต่อเนื่อง
5. สร้างแรงจูงใจที่อาจจะเป็น “ค่าตอบแทน” หรือ “การยกย่อง” ประกาศความดีความชอบให้แก่คณะกรรมการ หรือเครือข่ายประชาชนที่ช่วยเหลือและปฏิบัติงานด้วยจิตอาสาหรือแม่แต่งบประมาณสนับสนุนหน่วยงานที่เป็นที่ตั้งของศูนย์ยุติธรรม
6. การส่งเสริมและสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะประชาชนในระดับหมู่บ้าน ให้มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ มากขึ้น

หากศูนย์ยุติธรรมชุมชนในแต่ละแห่งมีการดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวข้างต้นและเรียนรู้จากวิธีการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น คณะผู้ศึกษาเชื่อว่า จะทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั่วประเทศมีความเข้มแข็งและสามารถแก้ไขปัญหาอาชญากรรมต่างๆ ในชุมชน/ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

สรุป

การศึกษาแนวทางการพัฒนายุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นต้นแบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพื้นที่อื่นๆ นั้น จากการวิเคราะห์/สังเคราะห์ จึงสรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนางานยุติธรรมชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น นั้น ต้องมีการผลักดันให้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานและให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่อย่างชัดเจน การนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนซึ่งการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจะทำให้การแก้ไขปัญหาในชุมชนนั้นสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ตลอดจนการส่งเสริมและสร้างจุดเชื่อมต่อระหว่างสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรมกับประชาชนในชุมชน นอกจากนั้นการที่จะทำให้งานดำเนินการได้สำเร็จนั้นจะต้องมีกฎหมายรองรับอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม ตลอดจนควรมีค่าตอบแทน เบี้ยเลี้ยงหรือการให้รางวัลเพื่อเป็นแรงจูงใจในการทำงาน รวมถึงการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนหน่วยงานที่เป็นที่ตั้งของศูนย์ยุติธรรมรวมถึงเงินสนับสนุนการทำงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนด้วย การส่งเสริมและสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนมากขึ้น โดยการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่างๆ ให้มากขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะสามารถทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนสามารถดำเนินงานได้ตามภารกิจที่ตั้งไว้และยังสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึงอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2550). *คู่มือการปฏิบัติงานสำนักงานยุติธรรมจังหวัด*.
กรุงเทพฯ: แลคแอนด์ฟาวเท่นพริ้นติ้ง.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2550). *ยุติธรรมชุมชน: บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน*. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประภาพร ศรีสถิตย์ธรรม. (2543). *การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม: ศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนในเขตเทศบาลนคร จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) สาขาวิชารัฐศาสตร์, ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). *นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: คัดดีโสภาการพิมพ์.
- ยู่วัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- วันชัย รุจนวงศ์. (2550). *ยุติธรรมชุมชน: การสร้างความยุติธรรมโดยประชาชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานกิจการยุติธรรม. (2551). *แผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก* (พ.ศ.2551-2554). (เอกสารอัดสำเนา)
- สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น. (2559). *คู่มือการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนและแนวทางการปฏิบัติงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2559). *สรุปบทเรียนการดำเนินการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ ประจำปี พ.ศ.2559*. สืบค้น 8 ธันวาคม 2560, จาก https://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=2&content_id=2848.
- สุทิน บุญญาธิการ, ดวงพร บุญครบและรักกิจ ศรีสินทร์. (2539). *การบริหาร การมีส่วนร่วมของประชาชนกรณีศึกษาโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ.
- Bernstein, B. L., and Lecomte, C. (1976). An Integrative Competency-Based Counselor Education Model. *Counselor Education and Supervision*, 16(1), 26-36.